

Verslag STJ-onderzoek thuiszitters in Zwolle

Utrecht, juni 2014

Samenwerkend Toezicht Jeugdzaken is een samenwerking van:

Inspectie voor de Gezondheidszorg

Inspectie van het Onderwijs

Inspectie Jeugdzorg

Inspectie Veiligheid en Justitie

Inspectie Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Samenwerkend Toezicht Jeugd

In Samenwerkend Toezicht Jeugd (STJ), voorheen Integraal Toezicht Jeugdzaken (ITJ), is al het rijkstoezicht georganiseerd waarin de inspecties samenwerken en dat betrekking heeft op (zorg voor) jongeren.

De vijf inspecties die binnen STJ samenwerken zijn: de Inspectie voor de Gezondheidszorg, de Inspectie van het Onderwijs, de Inspectie Jeugdzorg, de Inspectie Veiligheid en Justitie en de Inspectie Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

STJ onderzoekt maatschappelijke problemen van en door jongeren die een integrale aanpak vergen. Daarbij gaat STJ na in hoeverre voorzieningen en organisaties er gezamenlijk in slagen het maatschappelijk probleem op te lossen. STJ kijkt of het belang van het kind voorop staat bij de activiteiten die organisaties ondernemen.

www.jeugdinspecties.nl

Voorwoord

Hoewel elk kind recht heeft op onderwijs zitten er jaarlijks vele leerplichtige jongeren onterecht thuis. Regelmatig komen voorbeelden van jongeren die niet naar school gaan in de media. Over het algemeen gaat het om kwetsbare kinderen met complexe problemen waarvoor de zoektocht naar passend onderwijs en zorg lastig en langdurig is. Om deze kinderen en hun ouders ging het STJ in dit onderzoek naar de preventie en aanpak van thuiszitten.

STJ-onderzoek in Zwolle e.o.

Het onderzoek richtte zich specifiek op het vinden van werkende elementen in het handelen van professionals en vond plaats in drie regio's die overeenkomen met de samenwerkingsverbanden voor passend onderwijs in het voortgezet onderwijs, te weten Nijmegen, Zwolle en Goeree-Overflakkee. STJ betrok niet alleen partijen die deel uitmaken van de samenwerkingsverbanden, maar ook partijen uit de gezondheidszorg en jeugdzorg die in die regio actief zijn. Op basis van de bevindingen in de drie samenwerkingsverbanden, heeft STJ een handreiking voor professionals gemaakt in de vorm van een website (www.reikthuiszittersdehand.nl). Daarnaast heeft STJ een verslag gemaakt over iedere regio afzonderlijk. In het voorliggende verslag beschrijft STJ drie thema's die het succesvol handelen van professionals bepalen en die in Zwolle e.o. naar voren kwamen. Ook doet STJ enkele aanbevelingen ter verbetering.

Verder terugdringen van thuiszitten

Het verder terugdringen van het aantal thuiszitters is belangrijk voor de jongeren en hun ouders die het betreft. De invoering van de Wet passend onderwijs op 1 augustus 2014 en de transities jeugdzorg en AWBZ per 1 januari 2015 bieden nieuwe kansen en mogelijkheden om de thuiszittersproblematiek aan te pakken. Een van de doelen van het passend onderwijs is dat geen jongere thuis komt te zitten door het ontbreken van een passend aanbod. De scholen in de samenwerkingsverbanden krijgen een zorgplicht, ook voor jongeren met een specifieke onderwijsbehoefte. Gemeenten krijgen de bestuurlijke en financiële verantwoordelijkheid voor alle vormen van jeugdhulp. De samenwerkingsverbanden passend onderwijs en de gemeenten zijn dus samen met professionals uit de jeugdhulp, de gezondheidszorg en het welzijnswerk aan zet om passend onderwijs en ondersteuning te realiseren voor jongeren die dat nodig hebben. STJ hoopt met dit onderzoek een bijdrage te leveren aan de verdere ontwikkeling van de aanpak en preventie van thuiszitten en doet een appel op alle betrokken partijen om thuiszitten verder terug te dringen.

Dank

Onze dank gaat uit naar de jongeren en hun ouders die bereid waren om hun ervaringen met ons te delen. Daardoor was STJ in staat om aan de hand van concrete casuïstiek het handelen van professionals te onderzoeken. Wij bedanken verder het bestuur van het samenwerkingsverband VO Zwolle e.o. voor zijn ondersteuning en facilitering en alle betrokken professionals en managers die samen met ons op zoek zijn geweest naar wat werkt in de aanpak van het thuiszitten.

Utrecht, juni 2014

Inhoudsopgave

1.	Het onderzoek naar thuiszitten.....	9
1.1	De ambitie van STJ	9
1.2	De uitvoering	9
1.3	Leeswijzer	10
2.	SWV Zwolle VO 23-05.....	11
2.1	Kenmerken van SWV Zwolle VO 23-05	11
3.	Werkende elementen	13
3.1	Tempo en timing	13
3.2	Aansluiting bij de jongere en de ouders	13
3.3	Maatwerk - differentiëren	14
3.4	Conclusie over de werkende elementen	15
4.	Tot slot	17

1. Het onderzoek naar thuiszitten

De gevolgen van thuiszitten zijn groot, zowel voor de jongeren als voor de gezinnen waarin ze opgroeien. Door het thuiszitten missen jongeren een gestructureerde dagbesteding, contacten met leeftijdsgenoten en lopen ze leerachterstanden op. Bovendien zet een onderbroken en voortijdig gestopte schoolloopbaan jongeren op achterstand, omdat een afgeronde schoolopleiding een belangrijke voorwaarde is voor maatschappelijk succes en participatie op latere leeftijd.

Jongeren vallen niet zomaar uit van school en komen niet zomaar thuis te zitten. Vaak liggen aan uitval van school complexe problemen ten grondslag. De oorzaken zijn zeer divers; het kan gaan om gedragskenmerken, sociaal-emotionele of (psychische) gezondheidsproblemen, in combinatie met het schoolklimaat. Daarnaast kunnen er problemen zijn in de thuissituatie. Vanwege de diverse oorzaken en de complexiteit daarvan hebben professionals uit verschillende beroepsgroepen, instellingen en sectoren een rol in de preventie en aanpak van thuiszitten.

1.1 De ambitie van STJ

De ernst van de problematiek en de intersectorale aanpak die nodig is om thuiszitten tegen te gaan hebben ertoe geleid dat STJ in 2013 besloot een onderzoek te starten naar de preventie en aanpak van thuiszitten. In dit onderzoek heeft STJ er ten eerste voor gekozen de focus te leggen op het handelen van professionals. Deze keuze is gemaakt omdat uit eerdere STJ-onderzoeken bleek dat de acties van professionals en hun (morele) handelingsplicht essentieel zijn voor goede hulp aan jongeren. STJ wil met dit onderzoek het belang van professioneel handelen benadrukken. Ten tweede heeft dit onderzoek zich gericht op het vinden van werkende elementen in de aanpak van thuiszitten. Net zomin als er één oorzaak is voor thuiszitten, is er één beproefd recept voor de aanpak ervan. Wel kunnen bepaalde handelingen van positieve invloed zijn op de kans op succes. STJ wilde deze handelingen in kaart brengen om zo handvatten te bieden aan professionals om de aanpak van thuiszitten te verbeteren. De centrale vraag in dit onderzoek luidde:

Welke factoren verklaren dat professionals succesvol handelen, in het voorkomen van thuiszitten en het oplossen van het complex van problemen van een thuiszittende jongere?

STJ verstaat onder 'succes' dat een thuiszittende leerling weer instroomt met een passend aanbod van onderwijs, waar nodig in combinatie met passende zorg. Met een 'professional' doelt STJ op iedereen die zich beroepshalve met kinderen en jongeren bezighoudt, zoals jeugdhulpverleners, leerkrachten, mentoren, jeugdverpleegkundigen, leerplichtambtenaren, psychologen en huisartsen. Daarnaast stonden in dit onderzoek jongeren in de leeftijdsgroep 11 tot en met 16 jaar centraal die langer dan een maand niet naar school gaan.

1.2 De uitvoering

Het onderzoek bestond uit verschillende stappen. STJ heeft eerst het verloop van onderwijs, hulp en zorg in beeld gebracht voor twee jongeren uit het samenwerkingsverband voortgezet (speciaal) onderwijs Zwolle en omgeving (hierna SWV) die thuiszitten of thuis hebben gezeten. De jongeren en ouders hebben toegestemd om mee te werken aan het onderzoek. STJ heeft de jongeren en

hun ouders geïnterviewd en daarbij geïnventariseerd welke organisaties betrokken zijn (geweest) bij de aanpak van hun problemen. Vervolgens heeft STJ bij deze organisaties een dossieronderzoek uitgevoerd. De casuïstiek is geëvalueerd en breder besproken in een bijeenkomst met de betrokken professionals. De opbrengsten zijn daarna besproken in een bijeenkomst met hun managers. Daarnaast heeft STJ verschillende keren gesproken met de contactpersoon van het SWV en een zorgteamoverleg bijgewoond. Bij de onderzochte jongeren in de casussen waren naast het samenwerkingsverband zelf de volgende instanties betrokken:

- Bureau Jeugdzorg Overijssel;
- De Ambelt (speciaal onderwijs);
- Dimence (geestelijke gezondheidszorg);
- Gemeente Kampen, afd. leerplicht;
- Gemeente Zwolle, afd. leerplicht;
- Huisartsenpraktijk Berent Avercamp, Praktijk van der Hoef;
- Ichtus College Kampen (voortgezet onderwijs);
- Netwerk voor Jeugd en Gezin Zwolle (CJG);
- OBS Florens Radewijnschool (basisonderwijs);
- OPDC Het Lumeijn, vestigingen Kampen en Zwolle;
- Thomas a Kempis College (voortgezet onderwijs).

De werkende elementen die uit de analyse naar voren zijn gekomen heeft STJ voorgelegd aan een brede groep experts uit de verschillende sectoren. Omdat STJ het belangrijk vindt om ook de mening van jongeren bij haar onderzoek te betrekken, zijn de elementen eveneens voorgelegd aan vertegenwoordigers van jongerenorganisaties.

1.3 Leeswijzer

In dit verslag heeft STJ ervoor gekozen om geen uitputtende beschrijving te geven van de preventie en aanpak van thuiszittersproblematiek in de regio Zwolle, maar om enkele uitkomsten te selecteren. Het verslag start met een korte beschrijving van de Nijmeegse context. Daarna worden drie thema's beschreven die STJ specifiek van belang vindt voor partijen in de regio Zwolle. De thema's worden geïllustreerd met enkele voorbeelden uit de casuïstiek. Het verslag sluit af met een aantal aanbevelingen aan de betrokken organisaties.

2. SWV Zwolle VO 23-05

In dit hoofdstuk wordt eerst een korte beschrijving van het samenwerkingsverband voortgezet (speciaal) onderwijs Zwolle en omgeving en het zorgaanbod gegeven, omdat de jongeren uit dit onderzoek in Zwolle en omgeving wonen.

2.1 Kenmerken van SWV Zwolle VO 23-05

Het samenwerkingsverband is opgebouwd uit tien gemeenten, waarvan Zwolle de grootste is. De gemeenten hebben samen 22.120 leerlingen in het voortgezet onderwijs en 1.224 in het voortgezet speciaal onderwijs¹. Daarvan is tussen de 80 en de 100 te beschouwen als een thuiszitter (van wie bij benadering een derde relatieve verzuimer² is).

Er zijn:

- 17 scholen die hun expertise ambulante aanbieden;
- 45 vestigingen van scholen voor vo en vso;
- 10 gemeenten met hun lokale voorzieningen;
- Regionale voorzieningen zoals Dimence en BJZ Overijssel.

Deze grote schaal en de impact van de verevening maken het SWV complex.

De laatste drie jaar is er een toename van cluster 4 leerlingen en leerlingen met een rugzakje. De stijging van leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben is groter dan de stijging van het leerlingenaantal en groter dan het landelijke gemiddelde. Het verschil tussen de normbekostiging en de werkelijke kosten voor zware ondersteuning (verevening) is ook groot in vergelijking met het landelijk gemiddelde: 5,2 miljoen in het nadeel van het SWV.

Dat brengt een reorganisatie van de voorzieningen met zich mee. Bijvoorbeeld de sluiting van OPDC Het Lumeijn, dat in de onderzochte casussen een belangrijke rol heeft. De scholen voor voortgezet onderwijs zijn elk doende om de voorzieningen van voorheen Het Lumeijn (onderwijs, expertise, rebound) anders op te zetten en te huisvesten, bijvoorbeeld binnen de eigen behuizing, met gebruik van bestaande expertise en multidisciplinair overleg in zorgteams.

De gemeenten zijn vanaf 1-1-2015, als de nieuwe jeugdwet ingaat, samen met de onderwijsbesturen in de samenwerkingsverbanden aan zet om passend onderwijs voor alle kinderen te realiseren. De grote schaal van SWV VO 23-05, de complexe structuur en de impact van de verevening, bieden een grote uitdaging om de thuiszitterproblematiek aan te pakken.

¹ Telling per 1-10-2013. Zie www.passendonderwijs.nl

² een relatieve verzuimer staat wel ingeschreven op een school maar bezoekt deze niet geregeld.

3. Werkende elementen

Na de interviews met de jongeren en de ouders, het dossieronderzoek en de observatie van een zorgteam, heeft STJ samen met de betrokken professionals tijdens een bijeenkomst de werkende elementen van de uitvoering van de begeleiding/hulpverlening besproken en nader geanalyseerd. In deze paragraaf volgen de werkende elementen zoals deze naar voren kwamen in de bijeenkomst met de betrokken professionals.

De volgende werkende elementen vallen op:

- Tempo en timing
- Aansluiting bij de jongere en ouders
- Maatwerk/differentiëren

3.1 Tempo en timing

De mentoren hebben snel opgemerkt dat het verzuim een signaal was dat aandacht verdiende. Het initiatief van een mentor, de ouders zelf of iemand anders is cruciaal voor een snelle start en voor de toeleiding naar een oplossing. De reactiesnelheid na een eerste signaal is niet altijd dezelfde en dat is logisch, gelet op de verschillen tussen de situaties van leerlingen. Niet alleen de snelheid telt, ook de timing; d.w.z. de juiste interventie op het juiste moment. Huisartsen en leerplechtambtenaren spelen een versnellende rol tijdens het inzoomen op het gezin. De huisarts door de juiste verwijzing naar de tweede lijn, de leerplechtambtenaar door een gedoseerde en getemporiseerde inzet van zijn bevoegdheid: van stabiliseren tot duwen en dwingen.

Na de beeldvorming en de diagnose hebben de professionals rebound gekozen als oplossing; de leerplechtambtenaar vervult daarbij een centrale rol. Een geleidelijke overgang naar het schoolritme is voor de leerlingen noodzakelijk en vergt dus tijd; voor elke leerling is een eigen tijdspad nodig.

Rebound neemt de regie als dat nodig is en bepaalt de snelheid van het hele proces: kleine stapjes als dat moet, sneller als het kan.

Rebound/Herstart is een tijdelijke oplossing en daar gaat een positief effect van uit: de aanpak is vanaf het begin doelgericht (terugkeer naar de school van herkomst) en behoudt snelheid.

Een leerling weigert steeds vaker om naar school te gaan. Op een dag leidt dit tot een climax in de botsingen met de ouders. De huisarts herkent de ernst hiervan en schakelt een orthopedagoge in; op haar advies verwijst hij naar de jeugd-ggz. Op verzoek van school en huisarts neemt leerplecht een afwachtende houding aan tot de jeugd-ggz onderzoek heeft gedaan.

3.2 Aansluiting bij de jongere en de ouders

Professionals noemen het belangrijk voor de goede afloop dat ouders meewerken. Maar voor ouders is er ook weleens reden om te remmen in plaats van gas te geven, bijvoorbeeld omdat ze anders naar de problemen kijken. Het is daarom van belang dat de professionals actief investeren in de relatie met de ouders.

De eerste stap is het gesprek tussen school, leerling en ouders om te achterhalen wat het probleem is. De professionals hebben de jongere en de ouders vanaf het begin betrokken, om gezamenlijk het beeld van de situatie scherp te maken; daardoor behielden de ouders hun verantwoordelijkheid, terwijl ze zich ook gesteund wisten in het proces dat ze aangingen. Niet elke professional wist daarbij de aansluiting met de jongere en ouders te vinden die vertrouwen wekte; in de onderzochte casussen komt echter minstens één professional voor die deze rol vervult.

De begeleiders van Rebound (en op een andere manier ook Dimence) nemen het gezin mee in de oplossing. Zij maken de aansluiting met de leerling en de ouders om hen erbij te betrekken en invloed te geven op het verloop van de gebeurtenissen. De verantwoordelijkheid die de ouders voelen, blijft bij de ouders. Daarnaast zijn de begeleiders duidelijk over hun eigen rol en verantwoordelijkheid. Rebound neemt de regie als dat nodig is en bepaalt de snelheid van het hele proces: kleine stapjes als dat moet. Het tempo en de druk worden gedoseerd, de juiste momenten om mee te bewegen en om de ouders te betrekken worden benut. Het contact met de ouders is regelmatig en frequent zodat de ouders rust kunnen krijgen en hun eigen mogelijkheden kunnen gaan inzetten. Voor de leerling en de ouders is er altijd iemand die iets doet.

De relatie blijft behouden. De professionals blijven aansluiting met ouders maken en helpen de ouders zo om in beweging te blijven. De ouders ontdekken welke mogelijkheden er zijn en hoe zij zelf met hun kind keuzes kunnen maken en uitvoeren.

Een leerling verzuimt meer en meer. De school voert hierover van meet af aan gesprekken met de ouders. Als de leerling thuis komt te zitten, kunnen de school en de ouders voortbouwen op deze gesprekken: de ouders worden bij alle beslissingen betrokken en de school stemt dit af met de huisarts, de leerplichtambtenaar en Rebound.

Een leerling zit op de Rebound en wordt begeleid door de jeugd-ggz. Het gaat beter en daarom stoppen de ouders de begeleiding. De school en Rebound hebben dit snel in de gaten en bespreken het meteen met de ouders, zodat de begeleiding in een later stadium wordt hervat.

De mentor van Rebound en de jeugd-ggz maken zich samen zorgen over de vooruitgang van een leerling. De jeugd-ggz voert een gesprek met de ouders, waarin het advies o.a. luidt om de leerling buitenshuis met andere jongeren actief te laten zijn, op een sportvereniging bijvoorbeeld. De mentor van Rebound benadert de ouders met hetzelfde advies. Zo worden de verschillende verantwoordelijkheden duidelijk gemaakt.

Vader is vaak weg voor zijn werk, moeder groeit het verzuimgedrag van haar kind boven het hoofd. De sociaalpsychiatrisch verpleegkundige legt vader het belang van zijn betrokkenheid uit. Daardoor neemt hij vaker vrij om erbij te zijn en bieden de ouders samen meer structuur aan hun kind. Dat brengt de oplossing dichterbij.

3.3 Maatwerk - differentiëren

De professionals leveren maatwerk door op het goede moment precies dat te doen wat de situatie verlangt. In overleg met school en ouders zorgt de leerplichtambtenaar bijvoorbeeld voor een passende oplossing en geleidelijke terugkeer naar school. Ander voorbeeld: de mentor van

Rebound haalt een leerling 's morgens thuis over om naar school te komen. Intussen biedt Rebound naast een programma (van de school van herkomst) vooral praktische hulp en oplossingen waar de leerling zelf mee kan werken; zulke maatwerkacties wekken vertrouwen bij ouders en leerling. Het lukt daarmee om de leerling te activeren, terug te krijgen in het schoolritme en een positieve schoolervaring te bezorgen.

Het proces van terugkeer verschilt per leerling; daaruit blijkt een zorgvuldige afweging van de mate waarin de leerling iets aankan en de kunst om een maatwerkoplossing te vinden, passend bij de leerling en de ouders.

Een leerling met verzuimgedrag wordt buiten school begeleid en de mentor laat zich daarover informeren door de ouders om samen passend onderwijs te zoeken. Maar als de ouders van de begeleiding afzien terwijl het verzuimgedrag onverminderd voortduurt, stelt de mentor zich zakelijk op: hij wil alleen verder meewerken aan passend onderwijs als de ouders de begeleiding oppakken.

3.4 Conclusie over de werkende elementen

De netwerkpartners slagen erin om – samen met ouders – het startmoment en de doorlooptijd zo te kiezen dat de leerlingen geholpen zijn op een manier die bij hun situatie past.

Er is een – impliciet – doel zichtbaar, dat te maken heeft met de ondersteuning aan de ouders. De meeste professionals hebben het thuiszitten niet alleen gezien als een probleem voor de leerling, maar als een probleem voor het hele gezin. Zij hebben de ouders er dan ook zo veel mogelijk bij betrokken, waardoor de ouders inzicht kregen in wat het thuiszitten heeft veroorzaakt. Net als voor de leerling, is voor de ouders passende ondersteuning gezocht. De ouders zagen zo een rol voor zichzelf weggelegd bij de oplossing van het probleem; die rol is niet door de professionals overgenomen, maar hebben de ouders gekregen en genomen. Dat biedt hun de mogelijkheid om in de toekomst sterk in de schoenen te staan en eventuele nieuwe problemen zelf te beheersen.

Het doel van de hulp aan de leerling is geformuleerd als 'terugkeer naar de school van herkomst'. Het resultaat van de gezamenlijke inspanning door de netwerkpartners is dat de leerlingen hun schoolritme geleidelijk hebben teruggevonden en dat er een einde is gekomen aan het thuiszitten. In de onderzochte casussen gaan de leerlingen verder op een andere school dan die ze eerder bezochten; hoewel daarmee in strikte zin het doel niet is behaald, laat het ook zien dat de professionals oog hebben gehad voor maatwerk en zo flexibel zijn geweest om het doel van de ondersteuning aan te passen.

4. Tot slot

In het onderzoek naar de aanpak bij thuiszitten is STJ op zoek geweest naar factoren die verklaren dat professionals succesvol handelen in het voorkomen en het oplossen van het complex van problemen van een thuiszittende jongere. Het SWV Zwolle VO 23-05 is één van drie samenwerkingsverbanden waar het onderzoek is uitgevoerd en STJ heeft professionals in de regio en hun leidinggevende betrokken bij haar inventarisatie van de werkende elementen in de aanpak. Dat heeft voor het onderzoek en de handreiking waardevolle informatie opgeleverd, waarin vooral de thema's van hoofdstuk 3 opvallend waren.

Kansen voor de toekomst

Er komen nog een paar belangrijke aandachtspunten naar voren. Het gaat hierbij niet om aangetroffen zwakke elementen, maar om elementen die juist sterk zijn en brede aandacht verdienen. Kort gezegd is het dit: het schoolsysteem is belangrijk maar de handelende professionals maken het verschil. Zij weten ouders en leerling te bewegen richting een oplossing. Het is daarom van belang dat organisaties investeren in de professionals en hen faciliteren en ondersteunen bij het uitvoeren van hun taken. Het schoolsysteem heeft daarbij de flexibiliteit nodig om de terugkeer van de leerling op te vangen en te verduurzamen. Rebound – in verschillende vormen - is daar een passend instrument voor.

In aanvulling op de vorige paragrafen zijn deze drie aandachtspunten als belangrijkste naar voren gekomen:

1. De professional in de school neemt de tijd om een goed beeld van de leerling en de ouders te verzamelen. Dat ontstaat mede uit een goed contact met de leerling en de ouders, bijvoorbeeld door huisbezoek. De professional kan moeilijke onderwerpen met de ouders bespreken en weet hen te activeren; dat gebeurt vanuit het besef en vertrouwen dat de betrokkenheid van ouders onmisbaar is voor de goede afloop. De mentor beheert de informatie – ook de historie van vorige (basis)scholen - en kan daaruit signalen oppikken, wegen en duiden, zodat het lerarenteam actie kan ondernemen. In de informatie heeft de mentor samen met andere ondersteuners vastgelegd welke gedeelde opvatting zij hebben over de problemen van de leerling en het gezin.
2. *Alle* professionals in de keten werken intensief met elkaar en de ouders vanuit het bewustzijn dat samenwerken bijdraagt aan tempo en timing. Een afzonderlijke professional is immers afhankelijk van de collega en één trage reactie doet de inspanning van een collega te niet. Dat vergt een proactieve houding.
3. De professional in onderwijs en zorg verzamelt een overall blik op de ondersteuning in de domeinen zorg en onderwijs om tot een goede weging, duiding en een passende oplossing te komen.

